

Kührner Éva

Korrektció egy Kossuth-díjas orvos életrajzához Gerlei Ferenc (1901-1970)

Hálátlan feladat pontatlan adatokat korrigálni, főleg ha azok ismert orvostörténészek tollából származnak. Méltatlan dolog lenne viszont, ha épp a pontosságáról és precizitásáról híres, Kossuth-díjas Gerlei Ferenc esetében ezt nem tennénk meg. Az eddig írt visszaemlékezések számos hibás, forrásmegjelölés nélküli életrajzi adatot közöltek róla, melyek aztán evidenciaként éltek tovább. Írásomban ezért primer források alapján igyekszem rekonstruálni Gerlei Ferencnek, ennek a tisztelt és kedvelt embernek az életét. (1.kép)

Egy pálya kezdetei

Gerlei élete tipikus 20. századi sors, melyet a két világháború megpróbáltatásai sem tudtak derékba törni. Szarvason látta meg a napvilágot 1901. április 28-án, az alföldi kisváros egyik molnármesterének, Gerlei Jenőnek a fiaként. Tanulmányait szülővárosában kezdte, az Evangélikus Főgimnáziumban érettségizett 1920-ban jeles minősítéssel. A történelem viharai következtében a jó képességű fiatalember csak húszas éveinek közepén iratkozott be a szegedi Ferenc József Tudományegyetemre. *„Teljesen árva vagyok, s már régtől fogva saját magam keresem kenyerem.”* - írta önéletrajzában.[1] A kenyérkeresethez az alapot pedig minden bizonnyal az 1911-1919 között a Gerlei család tulajdonában lévő szarvasi motormalom biztosította, mely a román megszállás után kirabolva már a Békésszentandrás Takarékpénztáré.[2]

31 évesen, 1932. június 25-én szerzett diplomát, de már medikusként eljegyezte magát a patológiával. *„...Balogh Ernő professzor úr Óméltósága kitüntető hívása folytán mint orvosnövendék és externista 1926. március 1-jén kerültem be Egyetemünk kórbonctani és kórszövetani intézetbe, s e tanszék mellé 1927. szeptember 1-től fogva mindjárt díjas gyakornoknak neveztettem ki. Itt dolgoztam megszakitás nélkül... 1930 február 1-től mint II., 1932. szeptember 1-től kezdve pedig mint I. (vezető) tanársegéd.”* - olvasható önéletrajzában.[3] Első, 1927-ben írt tudományos dolgozatával, mely a kerek gyomorfekély alaki kóreredetéről szólt, pályadíjat nyert. Ennek hozadékeként 300 Pengővel a zsebében és a Collegium Hungaricumban biztosított szállással a nyarat a bécsi Virchow-Krankenhaus kórbonctani osztályán töltötte Christeller professzor mellett.

Tudományos tekintetben is termékeny időszak volt ez, hiszen orvossá avatása előtt már legalább hat publikációja megjelent hazai és német lapokban.[4] Három év múlva, 1935-ben az orvosi kórbonctan, kórszövettan és kórvegytan szakorvosa. Ennek ellenére másra vágyott. Úgy érezte, hogy Szegeden nincs elég előrehaladási lehetősége és hiányzott számára a kórházi munka. Ezért évtizedes szakmai tapasztalattal a háta mögött 1936. április 12-én megpályázta a nyíregyházi Erzsébet Közkórház alorvosi állását, melyet november 1-től töltött be.

Az első nyíregyházi évtized

Nyíregyházán sokáig szerény keretek között dolgozott. Az egykori kápolna épületében található boncterem és az 1929-ben átadott, akkor az ország egyik legkorszerűbb kórházépületének második emeletén lévő laboratórium voltak működésének helyszínei. Egy laboráns segítségével végezte a különböző laboratóriumi vizsgálatokat, a boncolásoknál pedig egy boncsológa segédkezett. Munkája akadt bőven, hiszen pl. 1937-ben 600 kórbonctani, 268 szövettani vizsgálatot, továbbá évi 1000 vegyi és 12.300 bakteriológiai laboratóriumi elemzést kellett

elvégeznie.[5] Saját kezűleg írt minden egyes jegyzőkönyvet. A nyíregyházi kórházban a tudomány legambiciózusabb képviselője ő volt. Patológusként arra sarkallta az elhunyt betegek kezelőorvosait, hogy vegyenek részt a boncolásokon. Ott demonstrálta a helyes, vagy helytelen diagnózist és kritikával illette a tévedéseket. A tanulságos és őszinte hangú megbeszélések minden esetben a jobbítást a betegek érdekét szolgálták. Így valósította meg a nyíregyházi kórházban már a két világháború között az Egészségügyi Minisztérium által csak az 50-es évek közepén szorgalmazott kliniko-pathológiai konferenciák elődjét.

Párját ritkító szakmai tudásának és precizitásának köszönhetően élte túl az 1944-es vészorszakot is. Hiába tért át az édesanyja (Schön Olga) után izraelita vallású Gerlei evangélikus hitre,[6] neve bekerült a város zsidó lakosainak összeírásába és többször behívták munkaszolgálatra.[7] Erre ő maga is utalt az Orvosi Hetilap 1944. augusztus 19-i számában, amikor azzal mentegetőzik, hogy bása miatt csak késve tud megjegyzést fűzni egy korábban megjelent cikkhez. Főnöke, a háborút követően fasisztának titulált és meghurcolt igazgató főorvos Korompay Klekner Károly, azonban minden alkalommal el tudta érni a hatóságoknál Gerlei visszahelyezését a kórházba, azzal az indokkal, hogy nem tudja patológusi munkáját nélkülözni.[8]

Új élet a háború után

Gerlei életében 1945 után egy új, egy sikeresebb korszak következett.

Kapcsolata nem szakadt meg Szegeddel. 1947-1951 között visszajárt oda helyettesíteni régi főnökét Korpássy Béla intézetvezető professzort.[9] Itt habilitált 1947-ben az emésztőszervek kórbonctana és kórszövettana tárgy köréből. Ezt követően magántanári előadásokat tartott a szegedi egyetem medikusainak a májbetegségekről.[10] Nyíregyházi munkahelyén is folyamatosan taníttatta fiatal kollégáit, támogatta elképzeléseik kibontakoztatását. Így segítette bonctermi gyakorlatokkal Eisert Árpádot is, az első közép-európai nyitott szívűt (1951. január 26.) kivitelezésében.

1953 januárjától jogosult viselni a kandidátusi címet, melyet nem a manapság megszokott módon nyert el. A háború utáni szovjet mintájú tudományos minősítés rendszerének 1952-es bevezetéséig ugyanis lehetőség volt arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia odaítéljen tudományos fokozatot értekezés megírása nélkül, magántanári képesítés és addig végzett tudományos munka alapján. Ilyen módon nyerte el Gerlei Ferenc elsők között a kandidátusi címet.[11]

Lassan jöttek az elismerések is: 1953-ban Érdemes Orvos, 1958-ban a Munka Érdemrend bronz fokozata, 1961-ben a Kossuth-díj III. fokozata, majd 1965-ben a Munka Érdemrend ezüst fokozata.

A patológiai ellátás megszervezése Szabolcsban

Az egészségügyi miniszter 1952. április 9-én kelt 8003-7/1952. sz. utasítása értelmében a 400 ágyasnál nagyobb kórházakban kórbonctani osztályt kellett létesíteni, szakvizsgázott főorvos vezetésével. Ekkor lett Gerlei Ferenc a nyíregyházi Megyei Kórház önálló patológia osztályának a főorvosa. Ezek után már több ideje lett egyéb feladatokra is, ekkor látott hozzá Szabolcs megyében a korszerű patológiai ellátás megszervezéséhez.

1958-ban adták át a szakmai útmutatásai szerint épült, Paulinyi Zoltán építész által tervezett új prosectura épületet. (2.kép) „A két osztály egy főorvos vezetésével áll. A kórbonctani osztályon dolgozók létszáma 3 fő: főorvos, alorvos, szakaltiszt. A kórszövettani osztályon dolgozók létszáma 9 fő a főorvoson és alorvoson kívül...” - olvasható az épület mérnöki leírásában.[12] Hazánkban ritkaságként a boncterem ajtaja nyitva állt az egészségügyi tanulmányokat folytatók előtt, a látogatók számára karzat is épült. Később, ösztönzésére és útmutatásai alapján létesültek a megye

többi kórházában is kórbonctani és kórszövettani részlegek.

Gerlei a könyvtáros

Tudta, hogy az orvosi hivatás gyakorlása állandó önképzést feltételez, fontosnak tartotta a könyvtárügyet. Már a szegedi évek alatt is könyvtároskodott.[13] Nyíregyházán ő lett a kórház első szakkönyvtárosa. Saját magát egyaránt titulálta főorvosnak és könyvtárosnak. Összegyűjtötte a kórházban itt-ott fellelhető könyveket, folyóiratokat és rendszerezte azokat. Külföldi szakmai kapcsolatait igénybe vette egy-egy dokumentum megrendelésénél, vagy hiányzó folyóiratpéldány pótlásánál. Tevékenységének köszönhetően az 1939-es várostörténeti monográfiája a város egyik jelentős könyvtáraként tartotta számon a kórházi könyvtárat.

Könyvtárosi tevékenysége vetekedett a dokumentátoréval. Minden új kiadványt alaposan tanulmányozott, és felhívta a leendő olvasó figyelmét egy-egy érdekességre. Referáló füzetében, a „Gerlei-fóliánsokban”, téma szerint gyűjtötte és referálta a fontosabb külföldi cikkeket. A hiányos, hibás közléseket szellemes kritikai megjegyzéseivel pontosította. Könyvek, folyóiratok margóira írt kiegészítései őrzik ma is keze írását. „Az októberi események miatt csak 44 füzet jelent meg.” – olvasható pl. az Orvosi Hetilap 1956-os kötetének első lapján ma is.

Rendszerező-készsége, orvosi és könyvtáros szakmai tudása alapján felkérték az 1947-ben újra induló Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle éves tartalommutatóinak készítésére. 1969-ig az ő keze alól kerültek ki ezek a rendkívül részletes, szerzői betűrendes-, név- és tárgymutatókat tartalmazó regiszterek.

Gerlei az ember

„Nem éltem társasági életet, minden időmet és erőmet az orvosi szolgálat kötelmeinek, munkaköröm minél tökéletesebb ellátásának, az állandó továbbtanulásnak – önképzésnek – és a tudományos munkának szenteltem.” - idézi Megyeri József egykori főnöke önéletrajzát.[14] Ennek is tudható be, hogy csak 65 évesen nősült meg. Felesége munkatársa, Német Anna volt.

Hihetetlen munkabírás, maximalizmus, következetesség, szakmaiság és spártai egyszerűség jellemezte életútját. Magas mércével mérte önmagát, de mindenki mást is. Minden hibát kritizált, nem szerette az ésszerűtlenséget, célszerűtlenséget. Ezeket nem hagyta szó nélkül, mint olvasható a patológiai fényképgyűjteményt nyilvántartó füzet első oldalán: „Saját pénzemem vettem, mert dr. Csiszárné pénztáros morgott, hogy a hó közepén igényelünk regiszteres könyvet, ami nehézkes számára...” De nem igen születtek a kórházban akkoriban hiányos, tartalmilag és formailag hibás kórlapok sem.

Sokszor méregbe gurult, de soha nem haragudott. Szigorú főnök volt, de nem fukarkodott a dicséretekkel sem a kiemelkedő teljesítmények láttán. „Zárkózott, kemény embernek ismeri, aki felületesen ismeri. De tudni kell azt is róla, hogy a gyerekeknek csokoládét ad, húsvétkor a kórházban kivétel nélkül minden női alkalmazottat köszönt, és bár szabadjegye van a buszra, mindig egy csokoládéval fizet az útért...Meleg, érző emberi szívet takar a tudós egyedülvaló zárkózottsága.” - írta róla Sipkai Barna.[15] Zárkózottsága mellett, mégis a társaság közepe tudott lenni véget nem érő anekdotáival, szép énekhangjával, melyet egy időben a kórház énekkarában is megcsillogtatott.

Mindenkinek segített egyes bajos dolgainak elintézésében és aktív szerepet vállalt a közéletben is. 1958 novemberétől két cikluson át is megyei tanácstaggá választották. A Megyei Tanács V.B. Egészségügyi és Szociálpolitikai Állandó Bizottságának elnöke volt, de tagja volt a kórház Üzemi Bizottságának is. Közéleti munkásságáért kapta 1968-ban a Közbiztonsági Érdemrend arany fokozatát és 1970-ben posztumusz a Felszabadulási emlékérmét.

A hatvanas évek legelejétől, mint akkor minden osztályvezető főorvos, ő is párttag volt. A

pártmunkában is mindig a szakmaiságot képviselte. A kórházi alapszervezet jegyzőkönyve szerint a gyűléseken hol a megye egészségügyi helyzetét, hol a kórbonctani szakterület problémáit mutatta be, de beszélt a szakkönyvtár kórházi tudományos munkában betöltött szerepéről is. 1964-ben felvetette az „egészségügyi dolgozók háza” építésének gondolatát, hogy meggátolják az egészségügyiek elvándorlását.[16]

Hobbija volt a vasúti közlekedés, kívülről fújta a menetrendet. A legenda szerint félték is tőle a vasutasok, ugyanis nem hagyott szó nélkül egy apró késést sem.

A korábbi közlésekkel ellentétben, az anyakönyv tanúsága szerint 1970. június 21-én, vasárnap hunyt el szeretett kórházában, amely sokáig nemcsak munkahelye, de lakhelye is volt.[17] (3. kép) Emlékét ma is ápolják az utódok. Nevével kitüntetést alapítottak. A Gerlei-émlékérmét a Hazafias Népfrent ítélte oda a kiemelkedő közéleti és egészségügyi munkáért. Az ugyancsak Tóth Sándor Munkácsy-díjas szobrászművész által készített portré dombormű került születésének századik évfordulóján a prosectura falára egy emléktábla kíséretében. (4. kép) Halálának harmadik évfordulóján tudományos ülés keretében a kórház orvosi szakkönyvtára felvette Gerlei Ferenc nevét, melyet 1997 júniusáig viselt. Ekkortól lett ismét alapítója után dr. Kállay Rudolf Orvostudományi Szakkönyvtár. A Gerlei-féle nagy becsben tartott régi könyvgyűjtemény pedig ma is féltve őrzött kincse a kórházi orvostudományi szakkönyvtárnak.

Felhasznált irodalom:

[1] Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára (továbbiakban: SZSZBMÖL) IV. B. 401. 13/1937

[2] *Szőnyi Sándor*: Adatok Szarvas gépi (gőz- és motor) meghajtású malmainak történetéhez. Szarvasi Krónika, 1997, 5, 84-89.

[3] SZSZBMÖL . IV. B. 401. 13/1937

[4] Gerlei Ferenc Kossuth-díja főorvos és egyetemi magántanár munkássága. Kórlap, 2001. Gerlei Ferenc különszám, 16-17.

[5] SZSZBMÖL IV. B. 402. 1937. okt. 12. 102. jegyzőkönyv

[6] Békés Megyei Levéltár Szarvasi Evangélikus Főgimnázium érettségi anyakönyvi kivonata, 1920.

[7] *Nagy Ferenc*: A nyíregyházi zsidóság pusztulása. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Nyíregyháza, 2004, 331.

[8] SZSZBMÖL IV. B. 404. 242 d. Alispáni iratok.

[9] Patológiai Intézet múltjából. http://www.patho.szote.u-szeged.hu/int_mult.htm (2011. 07. 03.)

[10] *Tar Gyula*: Néhány epizód Gerlei tanár úr életéből. Kórlap, 2000, 2, július-augusztus, 10-11.

[11] Szegedi Egyetemi Almanach 1921-1971. Szerk: Havasi Zoltán. Orvostudományi Egyetem, Szeged, 1971, 443.

[12] SZSZBMÖL XXIX. ÉM Szabolcs-Szatmár megyei Építőipari Vállalat iratai. 18. dob.

[13] *Könczöl Dániel*: Gerlei Ferenc a könyvtáros. Orvosi Könyvtáros, 1974, 14, 1, 74-78.

[14] *Megyeri József*: Emlékezés Gerlei Ferencre. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1973, 8, 3, 108-112.

[15] *Sipkai Barna*: Kossuth-díj története. Kelet-Magyarország, 1961, március 15.

[16] SZSZBMÖL XXXV. 50. 26 dob. Kórházi pártalapszervezet iratai.

[17] SZSZBMÖL Halotti anyakönyv, 1969-1970.

1. kép: Gerlei Ferenc

2. kép: A Gerlei által tervezett prosectura épülete

113

Folyószám		A halálesetre vonatkozó adatok		A halott személyi adatai		
1	2	3	4	5		
	a haláleset helye: <i>Nyíregyháza</i> <i>Vörösmarty ut 68</i> a haláleset ideje: <i>1970</i> év <i>június</i> hó <i>21.</i> nap	családi és utóneve: <i>Dr. Gerlei</i> <i>Ferenc</i> neme: <i>férfi</i> családi állapota: <i>nos</i> foglalkozása: <i>karbonének főoszt.</i> lakóhelye: <i>Nyíregyháza</i> <i>Zrínyi Ilona utca 3-5</i>	születési helye: <i>Szamos</i> születési ideje: <i>1901. év április hó 28. nap</i> szüleinek családi és utóneve: <i>Gerlei Ferenc</i> <i>Schön Olga</i>	házasrának családi és utóneve: <i>Német</i> <i>Anna</i> házasságkötésének helye: <i>Nyíregyháza</i> házasságkötésének éve: <i>1965</i>		
<i>611</i>						

113

A halál oka	Megjegyzések	A bejegyzés ideje, aláírások	Utólagos bejegyzések
6	7	8	9
<i>Bevizsgálhatóság bal szívfél elégtelenség</i>		<i>1970. év június hó 23. nap</i> bejelentő: <i>Kolozs Sándor</i> sk. anyakönyvvezető	

3. kép: Gerlei halálzási időpontja az 1970-es halotti anyakönyvben

4. kép: Portré dombormű a prosectura falán (Tóth Sándor, 2001.)